

Dir i innovar

Antoni Prats

Tot literat o artista pertany a un concret i determinant moment històric, en què conflueixen unes tradicions més o menys inveterades i unes modes més o menys passatgeres. Inevitablement començarà imitant models tradicionals o moderns, però de seguida haurà d'inclinar-se per una d'aquestes actituds: o bé seguir la tradició o una moda del seu temps o bé enfrontar-se a tot allò amb un afany de radical originalitat. Si es mira de prop, però, el creador no pot adoptar una només d'aquestes alternatives, perquè són del tot indistingibles. Segons opinava cap als anys trenta Karl Jaspers, un filòsof a hores d'ara oblidat però en el seu moment força conegut, l'home contemporani ha perdut la «ingenuïtat» i desespera de sobrepassar el joc de les aparences. Com a única sortida possible, proposava l'intent de retrobar el fil d'Ariadna que ens menarà als divins secrets. Dit amb altres paraules: quan sospitem que el camí triat per la història –la immediata si més no– no du enlloc i que després ve un mur o un precipici, convé

mirar enrere i tornar-hi per triar-ne un altre. Sospite que és aquest mateix impuls de supervivència allò que ha mogut els instigadors d'aquest paper, aquest grup d'artistes i crítics finisecular, a l'aguait de novetats certament, però conscients de pertànyer a una tradició els orígens de la qual es perden en la història. Més enllà i tot, en els arcans de l'espècie humana, com sembla suggerir Jaspers, enyoradís i escèptic –i potser una mica burleta.

A fi de comptes, la coincidència entre el filòsof alemany i el grup «De reüll» en la formulació del tema, *El fil d'Ariadna*, una formulació mítica, és a dir, prelògica, ens prepara per intentar esbrinar la qüestió sense gaires pretensions d'assolir uns resultats convincents. Si almenys aconseguim d'explicar-nos de forma clara la problemàtica plantejada, ja ens podríem donar per satisfets.

ENVERS ELS ORÍGENS DE LA TRADICIÓ

En primer lloc, s'imposa ponderar si trau cap ara i ací demanar-se pels orígens i cercar com Teseu els favors d'Ariadna. Pels orígens de la tradició, se suposa, especialment de la tradició literària en aquesta ocasió. Ho ve a dir el subtítol del cicle que

Antoni Prats és professor de Literatura, poeta i escriptor, a més de president de l'Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta. Aquest text es basa en la conferència que pronuncià (el 28 d'octubre de 2000) dins del cicle «El fil d'Ariadna (De la tradició a la Modernitat)», organitzat pel grup «De reüll», al Saló de Plens de l'Ajuntament d'Ondara.

ens convoca: *De la Tradició a la Modernitat*. I que la modernitat provinga d'alguna tradició, pense jo també, no és objectable. Certament no ho és, però convé observar que el concepte de tradició es formà per oposició al de modernitat. Si més no, d'aquesta manera es consolidaria.

D'altra banda, no podem oblidar que en la història de la cultura hi ha un *continuum* al llarg del temps i cada moment històric, òbviament, es deutor dels anteriors –de tots, però sobretot dels immediatament precedents. Així i tot no tenim inconvenient a fixar l'inici de la Modernitat en les darreres dècades del segle XVIII, com és comunament acceptat. Ara bé, ¿quan és que comença això que anomenem «tradició»? Òbviament, per donar una resposta radical, hem de referir-nos als orígens més remots i desconeguts i arriscar-nos en especulacions.

No cal dir que la literatura i l'art acompanyen la humanitat des de sempre. Que en la prehistòria hi havia artistes ho testimonia bastament pintures rupestres merescudament famoses. Passe per alt referir-me a la problemàtica sobre la intenció última amb què aquestes foren realitzades; fos com fos, però, pense que darrere de l'art més autèntic i de l'autèntica literatura hi ha sempre certa percepció màgica o religiosa, que en el *kitsch* falta i és suplantada per alguna mena de sentimentalisme. L'experiència de l'art i de la poesia és per a mi similar a la de la veritat, que no entenc com a concepte sinó com a vivència. Ja Heidegger interpretava l'obra d'art i la poesia com un encontre originari amb la veritat.

I sí, m'he referit fa un moment a la percepció màgica o religiosa de l'art i la literatura; perquè el llatí *religione*, convé recordar-ho, prové de *religare*, o siga, tornar

a juntar: reunir allò que s'havia separat. És, si voleu, una variant del sentiment amorós. ¿I què és allò escindit i per què? L'home, en constituir-se com a tal en l'escala zoològica, se separà de l'ordre natural i esdevingué lliure i problemàtic: forçat a triar la seua vida. El mite bíblic, per exemple, ho explica per un pecat d'*hybris*, és a dir, contra l'ordre natural, i la subsegüent expulsió del Paradís. Retrobar el Paradís fóra reunir-se viu amb la Natura. I l'home de totes les èpoques i de totes les cultures ha maldat sense gaire èxit per aconseguir-ho del tot mitjançant les més diverses formes culturals, entre les quals l'art i la literatura. Però la literatura en la mesura que s'aproxima al que avui s'entén normalment per poesia.

I quan la literatura escrita no ha existit –en la mesura que una societat no s'ha alfabetitzat, és clar–, hi ha hagut literatura oral. Als nostres dies, perduren –com a residuals potser– dos gèneres de literatura oral de totes les èpoques: el xafardeig, que té l'atractiu de la catarsi, i l'acudit, que provoca la hilaritat si és oportú o l'avorriment quan és només un ritual per omplir el buit en situacions socials forçades. Perquè encara es xafardeja, malgrat que s'ha volgut fer d'aquesta variant narrativa un gènere periodístic: la premsa sensacionalista i del cor. Per una altra part, hem de celebrar que la ràdio o la televisió, en referir tantes històries versemblants de la vida quotidiana d'avui, han substituït en bona mesura les converses més o menys enverinades –xafardeig també al capdavant– sobre veïns i coneguts. I l'acudit –vull dir exactament: el *chiste*–, saber contar-lo, forma part del discurs de tota persona que sap manejar-se en la vida social.

Pel que fa als orígens de la literatura escrita —o transcrita—, sembla que cal remuntar-se a les epopeies homèriques. Però és Hesíode el primer escriptor del qual tenim notícies històriques. Conta aquest que un bon dia les Muses li confessaren: «Sabem com dir coses falses que semblen veritats, però també sabem expressar la veritat que volem». Per tant, a Grècia, a diferència del que ocorria en la cultura hebrea, la sacralització de la paraula no havia d'implicar en avant la condició de veritadera, i per això mateix els filòsofs grecs, des de bon començament, menystindrien la poesia i els poetes. Heràclit arribà a dir: «Homer hauria de ser expulsat dels certàmens i també fuetejat». Així mateix, és clar, l'incipient empirisme científic d'un Heròdot es desmarcaria de la literatura quan afirmava que els poetes diuen coses increïbles i ridícules. Cal esperar als sofistes, que posaren de manifest molt clarament com es pot convèncer amb la mentida, perquè la paraula del filòsof restés també sota sospita.

TRADICIÓ I ACADEMICISME

He apuntat de bon començament que la pregunta pels orígens sorgeix d'un neguit que s'explicava per la manca de perspectives que pot experimentar als nostres dies l'artista i l'home creatiu en general. Tanmateix, el dubte i el desassossec de l'escriptor davant la seua obra no és exclusiu de la modernitat. L'assimilació de la cultura grega pels romans, els seus hereus immediats, plantejava uns problemes aleshores nous, com el de la traducció a la llengua pròpia d'uns textos venerats i el de la creació d'uns altres per a gaudi de tots,

fins i tot dels qui no havien tingut el privilegi d'aprendre grec. La Literatura havia perdut així la innocència i començava a interferir-se la tradició en la creació de noves obres. Des d'aleshores ençà, podem dir que la cultura occidental pren consciència d'allò tan obvi per a nosaltres que el món que cada dia percebem no és el món del primer dia, sinó el resultat d'una herència cultural. Fet i fet, un excés d'admiració a la cultura grega frenà per molt de temps la creativitat de la literatura llatina o, millor dit, la canalitzà en el seguiment dels autors grecs, erigint-los en models inqüestionables. S'imposaren les preceptives literàries i Quintilià, sota els auspicis de l'emperador, proposava la imitació d'aquells escriptors com a únic recurs per assolir l'excel·lència literària. I no sols es tractava de reproduir unes formes i unes tècniques, sinó fins i tot de continuar uns temes. En conseqüència, certament, es produiria molta literatura artesanal i acadèmica, tot i que també entre els seguidors i propagandistes d'aquesta pedagogia hi hagué escriptors encomiables, com Horaci i Ciceró. I malgrat tot, es crearien en aquest període la novel·la i el conte, i alguns escriptors, possiblement els millors, cercaren de bell nou l'ajut de les Muses.

Pense sobretot en Virgili. El cas de Virgili és corprenedor. L'escriptura de l'*Eneida*, una obra d'encàrrec del propi emperador per celebrar la seua nissaga, suposava d'alguna manera una síntesi de la *Illiada* i de l'*Odissea*, ni més ni menys que el models per excel·lència per a un escriptor romà. El repte no podia ser major. La comparació amb Homer implicava una emulació més que no una imitació. Virgili s'hi va dedicar de valent, alternant la redacció amb l'estudi de l'antiguitat roma-

na. Després d'onze anys de treball i amb l'obra acabada no se sentia satisfet: trobava desencertats molts versos, calia suprimir algunes contradiccions internes de la història i sentia la necessitat de visitar els escenaris reals de Grècia i Àsia Menor on transcorre l'acció de la primera part de l'epopeia. Així que, malgrat l'edat –cinquanta anys aleshores eren massa anys, sobretot per suportar les incomoditats de l'època en un llarg viatge–, hi va anar. Adonem-nos de la modernitat de Virgili en voler retornar a la vivència de les coses per reflectir-la en l'escriptura sense el filtre exclusiu de la tradició. Però el viatge li va costar una malaltia irreversible, i al cap de pocs dies, s'esdevenia el traspàs. I com si es tractés d'un artista dels nostres dies, tampoc l'experiència directa de la realitat que relatava li havia calmat les ànsies d'autenticitat, perquè, segons conten, en sentir-se morir va intentar destruir el manuscrit.

Rest a clar, doncs, que la insatisfacció i la inseguretat en el creador són tan velles com la distanciació d'uns cànons determinats; sols quan els preceptes són viscuts com a insubstituïbles, un hom, siga o no escriptor o artista, se sent segur i satisfet.

EL TÒPIC ROMÀNTIC DE LA PURESA DELS ORÍGENS

Però tornem a la pregunta inicial: quin és el sentit últim de la pregunta pels orígens de la tradició? La coincidència que hem observat entre un grup d'artistes i crítics de finals de segle amb aquell filòsof en vespres de la Guerra Mundial no ens ha de sorprendre, perquè, tot i mantenir una actualitat molt viva, la qüestió venia de

lluny. Al meu parer, neix amb el Romanticisme –aquest moviment cultural que sota diverses formes sospita que encara perdura– i el creixement demogràfic del XVIII i la subsegüent Revolució Industrial. Mireu, per exemple, què deia una intel·ligència tan assenyada com la de Goethe el 1828:

En nosaltres, vella gent d'Europa, sempre, endemés, hi ha massa coses que ens afeixuguen el cor; la nostra situació és massa artificial i complicada, els nostres aliments i la nostra manera de viure no tenen la naturalitat que cal, i en el nostre tracte social no hi ha veritable amor, ni veritable bona intenció. Tothom hi és refinat i cortès, però ningú no té prou coratge per a ésser cordial i ver, fins a tal punt que un home honrat amb una inclinació i un sentit de les coses naturals es troba en una posició difícil. Sovint hauríem desitjat haver nascut en una de les illes del Pacífic, entre els anomenats salvatges, per tal d'haver pogut gaudir de l'existència humana sense cap fals regust, en tota la seua puresa.

Aquest salt envers la ingenuïtat del «bon salvatge» ja l'havia proposat unes dècades abans el prerromàntic Rousseau. Des d'aleshores ha esdevingut un tòpic, del qual, com hem pogut comprovar, ni ha escapat Jaspers ni nosaltres ara mateix sabem ben bé com desfer-nos-en. Què tractem de trobar al final del laberint, si no? I tanmateix, a diferència del mite d'Ariadna, aquest tòpic és netament romàntic i modern, inexplicable sense el creixement de les ciutats i l'oblit de les tradicions de la vida rural, que afavorien indubtablement el contacte dels humans amb la natura. Era l'enyor que atenallava

els romàntics i Goethe, i el dubte davant les propostes de la Il·lustració. I aproximadament el mateix enyor que exaltaria els *hippies* fa només unes dècades i que ara, envoltats d'una natura malmesa per l'activitat irrespectuosa i superbiosa de nosaltres mateixos, ens aclapara.

ESCULLS I BASARDES AL SEGLE XX

I aquest desassossec del creador dels nostres dies, ¿no serà una manifestació més de la inseguretat inherent a l'home contemporani? Ara mateix, ¿de què sentim malesstar la gent del món occidental? Hi ha crisi de valors, es comenta. Potser sí és aquest el viu de l'assumpte. El segle XIX acabà també amb una crisi pregonja: la devaluació definitiva de la veritat dogmàtica. Fou l'època d'esplendor dels historicismes en el pensament i en totes les arts. La crisi que ens ha tocat de viure l'ha representada al meu parer la *soi-disant* postmodernitat, i hem passat un temps en què davant l'afirmació que «tot val» o que «ja va bé com va», segons diuen encara alguns dels que manen, no se sabia molt bé com sobreposar-se. Però, com en la vida de cadascú, els moments històrics immobilistes i decadents passen, i els joves filòsofs d'ara mateix comencen a replantejar-se la visió del món heretada a partir de les grans qüestions de l'hora per resituar-nos en coherència amb l'entorn, el nou entorn que ens ha tocat de viure. Perquè si bé el fantasma d'una guerra mundial i atòmica sembla per ara exorcitzat amb el final de la Guerra Freda, el temor a la destrucció lenta del planeta és cada vegada més estès i no pas sense motius. No cal insistir-hi; però no podem

passar avant sense subratllar la crisi de la idea de progrés que això ha comportat, per tal com s'ha associat a la d'industrialització. ¿Vol dir això que hem d'oblidar-nos del progrés? Si, com sembla necessari, hem de reformular-ne la idea, la tasca és àrdua... ¿I què direm de la necessitat de superar el matrimoni jacobí estat-nació sense caure en el reduccionisme de l'estat-nació universal? ¿De quina manera es podria fer compatible el mercantilisme liberal amb un món sense greus desigualtats econòmiques entre els països? ¿Com superarem mai la xenofòbia i la intolerància en totes les variants, que són tantes i tantes...? És significatiu que el suplement d'un diari conservador com *El Mundo* aportés no fa gaire un ampli reportatge sobre la qüestió en aquesta línia. Així doncs, també per a la gent creativa i amb espenta hi ha molta vida per davant. I evidentment no ens trobem al final de la història.

Després del Modernisme en el tombant de segle, procliu a les efervescències «espontànies» —recordeu, per exemple, la teoria maragalliana de la «paraula viva»— i a l'exaltació de la natura, tòpics plenament romàntics, apareix un altre moviment artístic i literari que porta aquests postulats a l'extrem: calia fer *tabula rasa* amb la tradició, amb qualsevol tradició, fins i tot amb les pròpies paraules del llenguatge natural, carregades d'història i de mil resonàncies semàntiques. I s'anomenaren Dadà, perquè els semblava que així s'identificaven amb el balbuceig dels nadons, impol·luts encara de qualsevol adherència cultural. El menyspreu romàntic de la tradició no podia dur-se més lluny. Era fins i tot una qüestió de militància; per això el dadaisme i els innombrables ismes derivats seus són coneguts com l'Avantguardisme.

ALTERNATIVES

En avant, les aportacions de l'Avantguardisme s'han acceptat en general com un llegat més de la tradició. En realitat no podia ser d'una altra manera, perquè després del Dadà qualsevol intent de trencament radical ja forma part de la tradició. Reproduiré ací unes línies d'un poeta i assagista català d'ara mateix, Carles Hac Mor, que són un bon diagnòstic de la dialèctica tradició i modernitat en el moment artístic i literari en què ens trobem:

L'actitud veritablement avantguardista és no fer cas de cap tradició ni de cap actitud i no fer cas ni tan sols d'això que acabem de dir. [...] Anem coixos i no tenim croses. Si anem coixos, però, és perquè ens pensem que necessitem croses. Si no pensem en cap crossa, resulta que ja no anem coixos. [...] Amb l'actitud i prou ningú no va enlloc. I a on volem anar? Enlloc. I ara sí: a partir d'aquesta darrera resposta ja comencem a caminar, no gens coixos, cap enlloc. I tot gràcies al llegat de les avantguardes, que ens és imprescindible per no anar pel món com a fotocòpies de fotocòpies.

Crec que, malgrat l'entrellat metafòric, el text d'Hac Mor és clar. Tanmateix, vull cridar l'atenció sobre l'alternativa a l'Avantguardisme que ens ha presentat: «Anar pel món com a fotocòpies de fotocòpies.» En efecte, una vegada més mitjançant la metàfora, l'autor de forma sintètica posa el dit allà on cou: la representació del món com a simulacre, segurament la característica més general de l'art i la literatura en les darreres dècades. ¿I no és tot just allò que els grans autors han defugit des de sempre, com hem

comentat en el cas de Virgili? De fet, la manca de contacte directe amb la realitat ha convertit la literatura en metaliteratura i l'art igualment en tema de si mateix.

Al fons del fons, aquest tipus de productes, qualificats per la crítica de post-moderns, responen també com el dadaisme a la desconfiança en les possibilitats del llenguatge. Gran part de filosofia del segle XX gira al voltant d'aquesta qüestió. Hans-Georg Gadamer, un dels filòsofs de més empremta, s'ha referit a «la virtualitat conceptual i intuitiva del llenguatge dins del qual vivim». I ho explica així:

L'aprenentatge d'idiomes estrangers i fins i tot l'aprenentatge de la parla per l'infant no signifiquen la simple assimilació de recursos de l'enteniment. Aquest aprenentatge representa, més aviat, una espècie de pre-esquematització de l'experiència possible i la seua primera adquisició. El coneixement d'una llengua és un camí per al coneixement del món.

I amb un determinat llenguatge participem d'unes tradicions fins al punt que, segons el mateix autor,

aquestes no són una esfera parcial de la nostra experiència del món ni una tradició cultural que consta només de textos i monuments i que transmet un sentit expressat lingüísticament i documentat històricament. És el món mateix el que percebem en comú.

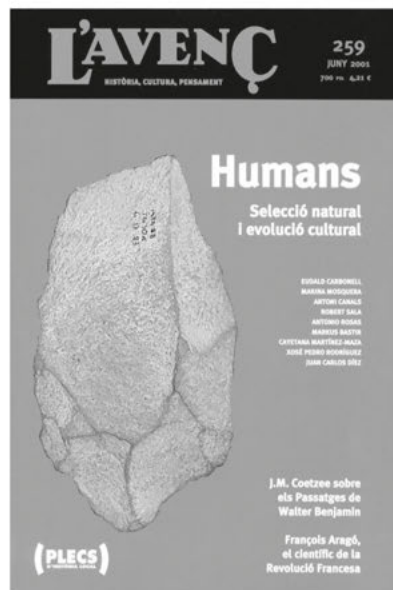
Un món i una percepció, afegiria jo, en canvi ininterromput.

El 1960, Paul Celan deia: «¿És tal vegada la novetat dels poemes que s'escriuen avui precisament això: que s'hi intente

amb tota claredat que aqueixes dates resten en el record?» I quan Celan deia «aqueixes dates» pensava en «totes les nostres dates». I jo em demane: ¿És que no ha estat així des de sempre?, ¿no ha estat aquest des de sempre el sentit últim de la literatura? El 1907, Unamuno havia dit: «¿No es la poesía, en cierto respecto, la eternización de la momentaneidad?» Es tracta, tanmateix, d'un temps viscut; per això Celan es referia a «la configuració del llenguatge singular d'un individu, i, segons el seu ésser més íntim, present, presència.» Més explícit, vegeu el que Goethe recomanava a Eckermann el 1823:

Mentre no transcendim del que és general, tothom pot imitar-nos; però en el camí del que és particular ningú no ens pot seguir. Per què? Perquè els altres no ho han viscut. [...] I, a més, posi sempre sota cada poesia la data en què va ser escrita. [...] Les composicions poètiques són una mena de diari de la nostra vida. I això no és pas un valor negligible.

En definitiva, el retorn a la puresa dels orígens fóra retrobar les Muses i redescobrir el verb essencial. Altrament, la tradició és un llast que ens impedeix el vol. Convé assumir-la, doncs, com un bé o com un trauma, però en qualsevol cas no ignorar-la si no volem que ens traesca. Sobretot cal adoptar una actitud d'obertura i confiança a partir de la realitat que ens ha tocat de viure, perquè la veritat de l'art i de la poesia roman tothora esperant-nos. Ni les paraules necessàries ni el confús laberint són nous. Ni és possible dir sense innovar. □

L'EVOLUCIÓ DE L'HOME

Els membres de l'Equip d'Excavació i Recerca dels jaciments de la serra d'Atapuerca, passen revista a les claus naturals, biològiques, tecnològiques, socioeconòmiques i cognitives per reconèixer els trets més definitoris de la nostra evolució.

A més, la popularització de la ciència i les memòries de François Arago, un record a Walter Benjamin, l'art del moment, la Girona del segle XX en imatges, novetats, llibres, notícies, agenda i un monogràfic sobre les terres de la Catalunya nord a l'Edat Mitjana en els Plecs d'Història Local.

En preparació

juliol/agost 260

ITÀLIA
PRÒXIMA

setembre 261

ENSENYAMENT
DE LA HISTÒRIA

L'Avenç - venda en llibreries i per subscripció
08007 Barcelona - 93 488 34 82
avenc@retemail.es - <http://www.lavenc.com>